

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.42+347.32+468

ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОРУКИ ТА МАЙНОВОЇ ПОРУКИ В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

THE OBSTACLES IN DIFFERENTIATION OF SURETY AND PROPERTY SURETY IN COURT PRACTICE

Бобуїок І.А.,

суддя Малиновського районного суду м. Одеса

Наукова стаття присвячена дослідженню проблеми розмежування поруки та майнової поруки в судовій практиці. Проведено аналіз літератури, чинного цивільного законодавства України та практики його застосування. Виявлені помилки в застосуванні окремих норм законодавства, які регламентують відносини поруки, зокрема майнової, запропоноване авторське вирішення визначених питань.

Ключові слова: забезпечення виконання зобов'язання, порука, майнова порука, іпотека, застава, судова практика.

Научная статья посвящена исследованию проблем разграничения поруки и имущественной поруки в судебной практике. Проведен анализ литературы, действующего гражданского законодательства Украины и практики его применения. Выявлены ошибки в применении отдельных норм законодательства, регулирующих отношения поруки, а именно имущественной, предложено авторское решение определенных вопросов.

Ключевые слова: обеспечение исполнения обязательства, порука, имущественная порука, ипотека, застава, судебная практика.

The article is devoted to the research of differentiation of surety and property surety in court practice. The publications of current civil legislation of Ukraine and its applied practice were analyzed. A number of mistakes in application of some legislation norms regulating surety relations, property in particular, were revealed. The author's solution the settle disuses suggested.

Key words: guarantee to discharge obligations, surety, property surety, mortgage, pledge/bond, court practice or jurisprudence.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна судова практика характеризується різноманітністю та має тенденцію до постійної зміни. Причин тому багато, а їх вивчення може бути предметом самостійного наукового дослідження. Між тим, аналізуючи деякі з сучасних правозастосовчих проблем, про які дискутують практики, можна дійти висновку, що деякі з них вже були вирішені на теоретичному рівні, або цивілістична доктрина має певні напрацювання, які слід враховувати в практичній діяльності. Таким чином, в багатьох випадках вирішення проблемних питань залежить від рівня теоретичної підготовки правозастосувача та його обізнаності щодо результатів відповідних наукових досліджень. Так, договір поруки та особливості його виконання, стали предметом численних обговорень, роз'яснень та, через неоднакове застосування норм матеріального права, які його регламентують, – предметом перегляду Верховного Суду України та Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ. Разом з тим в судовій практиці одним з проблемних питань залишилось питання обсягів відповідальності поручителя, зокрема майнової, а також випадки припинення поруки.

Метою статті є визначення співвідношення поняття поруки та майнової поруки, обсягу відповідальності поручителів, а також відповідність судової практики в цьому аспекті сучасній цивілістичній доктрині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Виклад основного матеріалу дослідження. Загальні питання виконання зобов'язання та його забезпечення неодноразово були предметом наукових досліджень [1; 4; 8]. Предметом спеціальних досліджень були застава та іпотека [16; 5]. Разом з тим, якщо йдеться про поруку як засіб забезпечення виконання зобов'язань, то єдине дослідження з цієї проблематики було підготовлено О.В. Михальнюк, після захисту кандидатської дисертації [10]. Слід зауважити, що значно більшу увагу питанням поруки та її видам приділяли російські науковці [12; 7; 6; 3; 2], чий здобутки необхідно враховувати через подібність законодавства.

Між тим, все частіше на практиці зустрічаються випадки звернення осіб з позовами про припинення майнової поруки – іпотеки з підстав збільшення обсягу відповідальності внаслідок підвищення кредитором розміру процентів, відстрочення виконання,

що призвело до збільшення періоду, за який нараховуються проценти за користування чужими грошовими коштами, встановлення (збільшення розміру) неустойки, встановлення нових умов щодо порядку зміни процентної ставки в бік збільшення тощо. Як правило, обґрунтовуючи позов про припинення іпотеки, позивачі вказують на те, що майнова порука є різновидом поруки, а тому положення ст. 559 ЦК України про припинення поруки є підставою для припинення майнової поруки та, відповідно, розірвання договору іпотеки.

Деякі суди погоджуються з такою позицією та задовольняють позов, посиляючись на загальні положення про поруку. На користь такої позиції судів можна навести роз'яснення Національного банку України, в якому було визначено, що майновий поручитель – це особа, яка, відповідно до договору поруки, зобов'язується перед кредитором іншої особи (банком) відповідати за виконання останнім (боржником) свого зобов'язання в повному обсязі або в його частині за рахунок заставленого майна [9].

Втім, така практика є помилковою з огляду на наступне.

Поручитель і майновий поручитель істотно відрізняються за обсягом своїх прав та обов'язків у відповідних правовідносинах. Так, якщо те, чим відповідає поручитель, в ЦК України не встановлюється, тобто він відповідатиме всім своїм майном, на яке може бути звернене стягнення, то майновий поручитель відповідає предметом застави – конкретно визначеною річчю або майновим правом. Звичайно, що стосовно обсягу відповідальності поручителя не слід зваблюватися, бо відповідати всім майном ще не значить повністю погасити заборгованість, адже цього майна може або не вистачити або ж взагалі не існувати. Тому поруку і відносять до особистих способів забезпечення зобов'язань, на відміну від застави, яка є майновим способом такого забезпечення. Як слушно підкреслювалось в літературі, вид відповідальності поручителя і боржника – солідарна, а майновий поручитель сам відповідає перед заставодержателем, і не тільки тому, що він є стороною в договорі застави (бо і поручитель є стороною в договорі поруки), а тому, що він відповідає своїм майном, яке ним заставлене [14, с. 10-13].

Іпотека за своєю правовою природою є заставою та регулюється нормами параграфу 6 (ст. ст. 572-593) глави 49 ЦК України та Законом України «Про іпотеку» від 05.06.03 р.

Підстави припинення іпотеки (майнової поруки) безпосередньо врегульовано окремими нормами цивільного закону, а тому суд не може вдаватися до аналогії закону і застосовувати норми, які регулюють підстави припинення інших видів забезпечення виконання зобов'язання, незалежно від ступеня їх подібності.

Пунктом 23 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №5 від 30.03.2012 р. «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин»

[11] роз'яснено, що при вирішенні спорів за участю майнових поручителів суди мають виходити з того, що, відповідно до статті 11 Закону України «Про заставу», статей 1, 11 Закону України «Про іпотеку», майновий поручитель є заставодавцем або іпотекодавцем. Відповідно до статті 546 ЦК застава (іпотека) та порука є різними видами забезпечення, тому норми, що регулюють поруку (статті 553–559 ЦК), не застосовуються до правовідносин кредитора з майновим поручителем, оскільки він відповідає перед заставою / іпотекодержателем за виконання боржником основного зобов'язання винятково в межах вартості предмета застави / іпотеки.

З огляду на наведене, Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ були скасовані рішення Приморського районного суду м. Одеси від 11 жовтня 2011 року та ухвала апеляційного суду Одеської області від 21 березня 2012 року в частині позовних вимог Н.І.В. про визнання поруки припиненою та розірвання договору поруки, іпотеки, та ухвалено в цій частині нове рішення про відмову в задоволенні позовних вимог. При цьому суд касаційної інстанції зазначив, що правовідносини, що виникають з договору іпотеки, регулюються спеціальним законом, а саме Законом України «Про іпотеку» та ст. ст. 553-559 ЦК України. Оскільки порука та іпотека є різними самостійними способами забезпечення виконання зобов'язань, тому норми ч. 1 ст. 559 ЦК України, якими передбачено припинення поруки у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності, не можуть застосовуватися до правовідносин іпотекодержателя і іпотекодавця за договором іпотеки. Колегія суддів ВССУ було зазначено, що судом першої інстанції не було враховано, що підставами припинення поруки є підстави визначені в ст. 559 ЦК України, а припинення іпотеки настає з підстав, передбачених ст. 17 Закону України «Про іпотеку» (справа №6-17165св12) [13].

Слід зауважити, що в літературі зверталась увага на те, що від поруки слід відрізнити випадки забезпечення виконання зобов'язання заставою, коли заставодавцем виступає не боржник за основним зобов'язанням, а третя особа – майновий поручитель, яким теж може бути фізична або юридична особа. Незважаючи на схожість термінів – «поручитель» та «майновий поручитель» – йдеться про самостійні й різні за своєю природою види забезпечення виконання зобов'язання, і тому до правовідносин застави, в яких бере участь майновий поручитель, положення про поруку не можуть застосовуватися. Останнє означає, що у разі забезпечення виконання зобов'язання порукою кредитор має право пред'явити до поручителя вимогу про виконання порушеного боржником зобов'язання та стягнення штрафних санкцій, викликаних цим порушенням [15].

Корисним, з точки зору практики, може бути дослідження випадків, коли майновий поручитель є іпотекодавцем, проте має інших кредиторів, ніж кредитор, перед яким він поручався майном. В літературі підкреслювалось, що в абзаці 3 ст.1 Зако-

ну України «Про іпотеку» вказується на переважне право, яке надається кредиту (іпотекодержателю) «перед іншими кредиторами цього боржника». На думку А.Р. Чанишевой, це не зовсім вірно, оскільки у випадку майнової поруки «інші кредитори боржника», що не є кредиторами майнового поручителя, на предмет іпотеки претендувати не можуть взагалі. Словами «перед іншими кредиторами цього боржника» за межі визначення іпотеки, що наводиться у ст.1 Закону «Про іпотеку», виводяться відносини, в яких іпотекодавцем є майновий поручитель та в яких на задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки, поряд з іпотекою держателем, претендують треті особи – кредитори майнового поручителя. Отже, відповідно до визначення поняття іпотеки в абзаці третьому ст.1 Закону України «Про іпотеку», якщо іпотекодавцем є майновий поручитель, то іпотекодержатель не отримує переважного права на задоволення своєї забезпеченої іпотекою вимоги [16].

Висновки. Для забезпечення виконання зобов'язань боржника з поручителем може укладатися не тільки договір поруки, але й договір іпотеки. В такому випадку йдеться про майнову поруку. Згідно зі ст. 11 Закону України «Про заставу», ст.ст. 1, 11 Закону України «Про іпотеку» майновий поручитель є заставодавцем або іпотекодавцем. Відповідно до статті 546 ЦК України застава (іпотека) та порука є різними видами забезпечення, тому норми, що регулюють поруку, не застосовуються до правовідносин кредитора з майновим поручителем, оскільки він відповідає перед заставою / іпотекодержателем за виконання боржником основного зобов'язання винятково в межах вартості предмета застави / іпотеки. У зв'язку з цим на боржника та майнового поручителя не може покладатися солідарна відповідальність. Наведене повинно враховуватися під час вирішення спорів відповідної категорії, що повинно, в свою чергу, сприяти формуванню єдиної судової практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения. Кн. 1 [Текст]: [монографія] / Брагинский Михаил Исаакович, Витрянский Василий Владимирович. – М.: Статут, 1998. – 820 с.
2. Зайцев В.В. Актуальные проблемы повышения эффективности гражданско-правового регулирования отношений по обеспечению договорных обязательств [Электронный ресурс]: Дис. ... д-ра юрид. наук 12.00.03. / Владимир Васильевич Зайцев. – М.: РГБ, 2006. – 387 с. (Из фондов Российской Государственной библиотеки)
3. Звягинцева М.А. Правовое регулирование поручительства по законодательству Российской Федерации [Электронный ресурс]: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Марина Александровна Звягинцева. – М.: РГБ, 2003. – 179 с. (Из фондов Российской Государственной библиотеки)
4. Зобов'язальне право України [Текст]: [підручник] / Безклубий І.А., Бервенко С.М., Васильєва В.А. [та ін.]; [за ред. Харитоновна Е.О., Голубевої Н.Ю.]. – К.: Істина, 2011. – 848 с.
5. Кізлова О.С. Застава в цивільному праві (питання теорії) [Текст]: [монографія] / Олена Сергіївна Кізлова. – Одеса: Фенікс, 2011. – 352 с.
6. Кресс В.В. Обязательство по возврату банковского кредита и поручительство как способ обеспечения его исполнения [Электронный ресурс]: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. / Вячеслав Викторович Кресс. – М.: РГБ, 2003. – 261 с. (Из фондов Российской Государственной библиотеки)
7. Кроз М.К. Третье лицо в обязательстве [Электронный ресурс]: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. / Марина Константиновна Кроз. – М.: РГБ, 2003. – 169 с. (Из фондов Российской Государственной библиотеки)
8. Лукаш Ю.А. Договора. Общие правила, особенности и способы обеспечения [Текст]: [учебно-пособие] / Юрий Александрович Лукаш. – М.: Изд. «Дело и сервис», 2008. – 288 с.
9. «Методичні рекомендації із застосування банками Закону України «Про заставу» // Лист НБУ №23015 від 08.10.1993 року [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v5_11500-93
10. Михальнюк О.В. Порука у цивільному праві: теорія та практика [текст]: [монографія] / Оксана Василівна Михальнюк. – К.: КНТ, 2008. – 268 с.
11. Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ за №5 від 30.03.2012 р. «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12>
12. Предеин К.Н. Поручительство в современном гражданском праве [Электронный ресурс]: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03. / Кирилл Николаевич Предеин – Екатеринбург: РГБ, 2007. – 171 с. (Из фондов Российской Государственной Библиотеки)
13. Рішення ВССУ [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/26949998>
14. Спасибо-Фатеева І.В. Казка про вовка, козу та капусту на новий лад: кредитор, боржник та майновий поручитель у правовідносинах застави // Часопис цивілістики. – 2007 – №4 – С. 10-13.
15. Цивільне право [Текст]: [підручник]: у 2 т. / В.І. Борисова, Л.М. Баранова, Т.І. Бегова [та ін.]; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатеевої, В.Л. Яроцького. – Х.: Право, 2011. – Т. 2. – 656 с.
16. Чанишева А.Р. Іпотечні цивільні правовідносини [Текст]: [монографія] / Аліна Рашидівна Чанишева. – Одеса: Фенікс, 2009. – 148 с.